

СТАТУСИ ПОДАТКОВОГО БОРГУ: КАЗУСИ КЛАСИФІКАЦІЇ

Анотація. У статті з критичних позицій проаналізовано поділ випадків податкового боргу на статуси та види, висвітлено суперечності між ними, запропоновано зміни до класифікації податкового боргу з метою її упорядкування. Обґрунтовано критерії визнання податкового боргу безнадійним.

Ключові слова: податковий борг, інертний статус, дієвий статус, безнадійний борг.

Annotation. The critical analysis of the tax debt classification into status and kinds is given in this article, the contradictions between them are clarified, some changes in the tax debt classification with the aim of their regulation are recommended. The criteria of bad tax debt are substantiated.

Key words: tax debt, inert status, effective status, bad tax debt.

Вступ. Створення ефективної системи управління податковою заборгованістю є однією з актуальних проблем практики адміністрування податків. Заходи впливу на фіскальну поведінку платника та методи примусового стягнення, що нині застосовуються податковими органами, не призводять до суттєвого зниження рівня податкового боргу. Однією з причин такої ситуації є відсутність відповідного теоретичного підґрунтя для розробки результативних практичних дій щодо супроводження боржників. Зокрема, викликає сумнів поділ податкового боргу на статуси й види, який був розроблений податківцями – практиками, а не науковцями. Проте класифікація податкового боргу на групи залежно від правильно обраних критеріїв має важливе значення для подальшої розробки системи заходів впливу на боржників з метою погашення податкового боргу. Це питання не досліджувалося у науковій літературі на теоретичному рівні. Сама класифікація податкового боргу з виокремленням статусів і видів представлена в методичних матеріалах податкових органів та в посібниках В.Онищенка й колективу авторів за редакцією В.І.Антипова й О.А.Долгого [1; 2; 3]. В окремих працях, переважно навчально-методичного характеру, можна побачити характеристики безнадійного боргу [4; 5]. Але ці характеристики фактично повторюють положення чинного законодавства із цього питання і не містять критичного аналізу.

Постановка завдання. Мета статті – на основі критичного аналізу виявити суперечності поділу податкового боргу на статуси та види й запропонувати зміни, які треба внести до класифікації для її упорядкування.

Результати. Податковий борг як явище має одну важливу характеристику – ймовірність бути погашеним платником. Ця властивість залежить від багатьох факторів: причин виникнення податкової заборгованості, періоду прострочення сплати платежів, заходів із боку платника щодо погашення боргу та діяльності податкових органів – застосування засобів впливу на фіскальну поведінку платника чи жорстких дій зі стягнення податкового боргу. Останній фактор у вітчизняній практиці податкового менеджменту є критерієм класифікації, за яким виокремлюються статуси податкового боргу. Статус визначає повноваження податкових органів, спроможність їх активного впливу на боржника, дії та функції, які вони можуть виконувати на відповідному етапі управління з метою скорочення та ліквідації податкової заборгованості (рис. 1.). Варто погодитися з думкою науковців, що “певною мірою це характеризує рівень взаємовідносин між податковими органами та платниками податків, які мають податковий борг” [2, с.51], хоча, мабуть, точніше не рівень, а характер цих взаємовідносин – партнерський, що передбачає застосування заходів, спрямованих на самостійне погашення платником податкової заборгованості, чи примусовий – безспірне стягнення податкового боргу без згоди платника. Сама ідея та необхідність поділу податкового боргу на статуси залежно

від характеру взаємодії платника та держави (в особі податкових органів) у процесі управління податковою заборгованістю не викликає сумнівів. Дійсно, функції та характер впливу податкових керівників на боржника мають різнитися залежно від терміну податкової заборгованості, дій платника щодо її погашення з моменту виникнення і попередніх заходів, застосованих із боку податківців. Але сам підхід до виокремлення класифікаційних груп і підгруп, зміст дій, які виконуються при перебуванні податкового боргу в певному статусі, та дефініції, що розкривають сутність кожного виду податкового боргу, потребують, на нашу думку, суттєвих змін.

Насамперед, звертає на себе увагу різний підхід до виокремлення видів податкового боргу в інертному та дієвому статусі. У першій групі в основі класифікації лежить часовий лаг, який визначає той період, протягом якого платнику надається можливість самостійно, з власної волі, погасити податковий борг. Цей період часу ділиться на інтервали відповідно до строків надання боржнику податкових вимог. Звідси, вид податкового боргу до “І податкової вимоги” означає, що його термін становить не більше 5 днів і що на активи платника-боржника виникло право податкової застави. Вид боргу “І податкова вимога” означає, що платнику направлено документ із нагадуванням про факт узгодження податкового зобов’язання і необхідність сплати суми боргу, а також із повідомленням про виникнення права податкової застави. У цьому виді інертного статусу податковий борг перебуває 30 календарних днів. І, нарешті, вид боргу “ІІ податкова вимога” відрізняє те, що платнику нагадують повторно про наявність невиконаних обов’язків зі сплати податків і надаються додаткові 30 днів для розрахунків із бюджетом. У другій податковій вимозі містяться ті ж відомості, що й у першій, а також зазначається можлива дата опису активів із наступним продажем. При перебуванні податкового боргу в усіх трьох видах інертного статусу можливе також, як винятковий засіб, застосування адміністративного арешту активів за наявності відповідних підстав.

Отже, дійсно, в інертному статусі податкові органи не стягують борг, але їх дії не можна назвати інертними. Адже інертний означає: позбавлений активності й ініціативи; недіяльний, малорухливий. У даному випадку дії податкових органів є активними, спрямованими на урегулювання проблеми без застосування жорстких заходів, що є взаємовигідним для обох сторін. Крім того, за змістом вони є фактично однаковими на кожному із зазначених часових інтервалів, а тому цей чинник не змінює характеристик видів податкового боргу. Єдине, що відрізняє кожний вид боргу, це його строк (тривалість прострочення сплати податку чи обов’язкового платежу). У зв’язку із цим недоцільно виділяти вид податкового боргу “до І податкової вимоги”, оскільки вона може бути направлена платнику вже в перший робочий день після закінчення граничного строку для сплати узгодженої суми платежу. 5 днів із моменту виникнення податкової

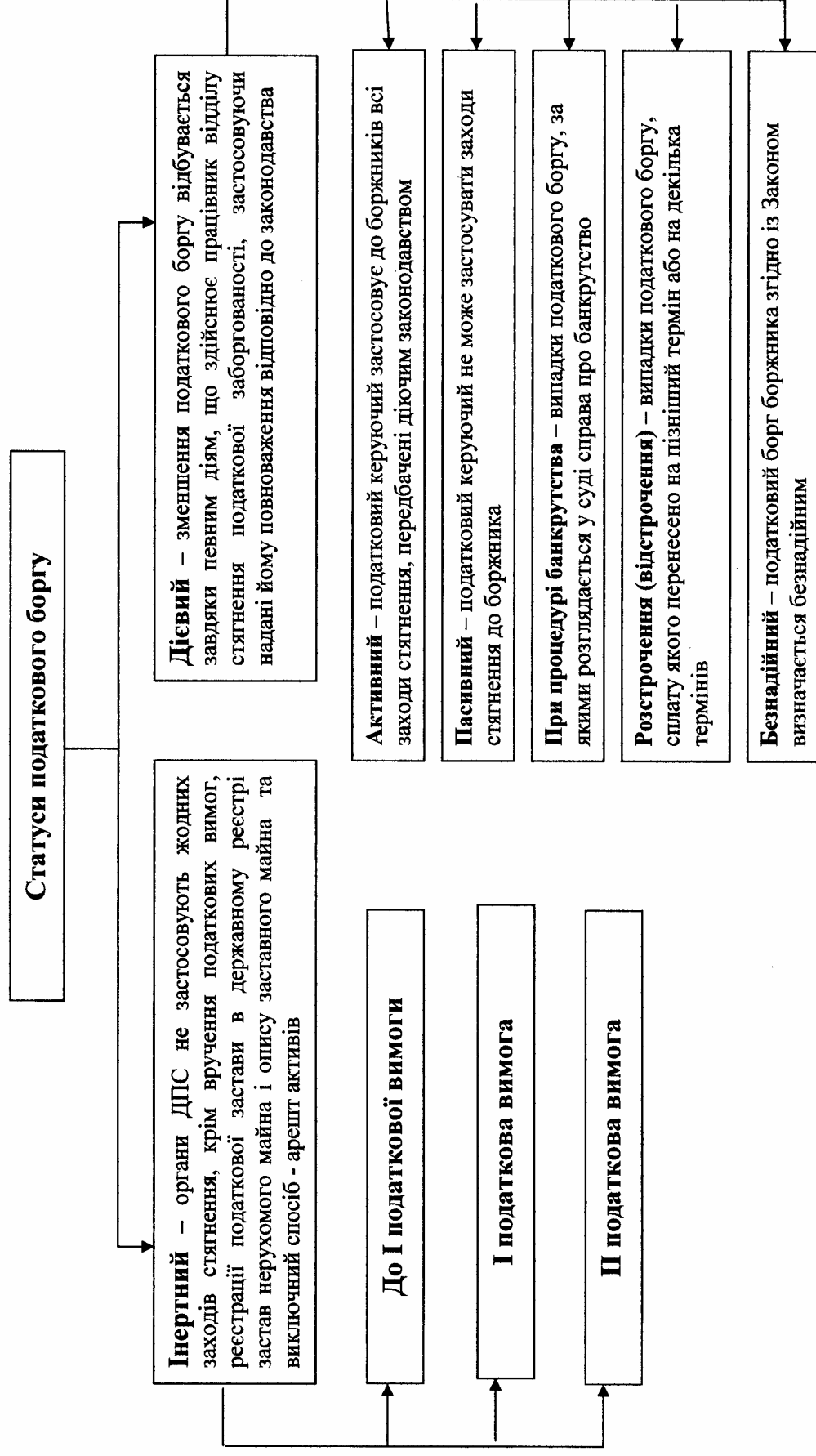

Рис.1. Структурно-інформаційна схема статусів податкового боргу

заборгованості для направлення першої податкової вимоги надається суто з організаційних міркувань, оскільки за великої кількості випадків податкового боргу, що припадають на один день, неможливо оформити й направити податкові вимоги всім боржникам.

Отже, статус податкового боргу, в якому податкові органи застосовують заходи впливу на фінансову поведінку платника з метою забезпечення погашення боргу платником самостійно, слід вважати активним. У його межах доцільно розрізняти види податкового боргу залежно від тривалості прострочення сплати належних платежів (в Україні згідно з чинним законодавством це два часових інтервали – до 30 і до 60 днів). Використання такої класифікації в практичній діяльності дозволить встановити результативність заходів податкових органів, що передують процедурі стягнення.

Звернімося знову до рисунка 1 і проаналізуємо види дієвого статусу. Спираючись на дефініції, що розкривають їх характеристики, можна зробити такі висновки. В основі виділення видів дієвого статусу лежить декілька критеріїв. Так, активний і пасивний види виокремлено залежно від можливості застосування податковими органами передбачених законодавством заходів стягнення податкового боргу. Види “при процедурі банкрутства” та “відстрочення (розстрочення)” характеризуються специфічними умовами, в яких перебуває платник-боржник. Вид дієвого статусу “безнадійний” базується, очевидно, на спроможності погашення. Такий підхід, на нашу думку, є методологічно неправильним. Поділ на групи в межах одного статусу має відбуватися за одним критерієм.

Слід також звернути увагу, що характеристика майже всіх видів дієвого статусу, крім активного, повністю суперечить змісту цього статусу в цілому. Дієвий статус передбачає зменшення податкового боргу завдяки певним діям працівників відділу з його стягнення. Всупереч цьому пасивний статус характеризується неспроможністю податкових органів будь-що вдіяти (у межах Закону), щоб стягнути борг. Аналогічно вид “при процедурі банкрутства” фактично зводиться до очікування податковими органами рішення суду про ліквідацію боржника як юридичної особи або скасування державної реєстрації суб’єкта підприємницької діяльності – фізичної особи, і жодні засоби стягнення боргу не застосовуються. Нелогічно виокремлювати як вид дієвого статусу розстрочення (відстрочення) сплати податкових зобов’язань. Адже розстрочення передбачає розподіл суми податкового боргу за умови взаємної згоди між платником і податковим органом на декілька термінів сплати, відстрочення – перенесення сплати платежу на більш пізній термін. Звичайно, що протягом періоду розстрочення (відстрочення) до платника не можуть застосовуватися будь-які заходи стягнення. Певні дії з боку податкових органів будуть мати місце. Вони пов’язані з відстеженням дотримання платником умов розстрочення (відстрочення) сплати до бюджету належних платежів. І, нарешті, аж ніяк не можна вважати дієвим безнадійний статус податкового боргу. На характеристиці цього виду податкового боргу слід зупинитися докладніше.

В українському законодавстві термін “безнадійний податковий борг” визначається через підстави його визнання. Так, згідно з п. 18.2. статті 18 Закону України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” такими підставами є:

- недостатність активів банкрута (визнаного в установленому порядку) для погашення податкового боргу;
- недостатність майна безвісти відсутньої чи померлої фізичної особи для погашення податкового боргу;
- фізична особа понад 720 днів знаходиться у розшуку;
- закінчення терміну позовної давності;
- податковий борг є наслідком дії форс-мажорних обставин;
- юридична особа визнана фіктивною [6].

На нашу думку, не всі з перелічених обставин є абсолютно беззаперечними з точки зору підстав для визнання податкового боргу безнадійним. Так, наприклад, встановлення фіктивності фірми зовсім не повинно означати, що її засновники не несуть

відповідальності перед бюджетом за несплачені суми податків і обов'язкових платежів і що вони не можуть сплатити їх до бюджету. Також виникає питання щодо фізичної особи, яка знаходиться у розшуку. Якщо ж її все-таки знайшли після закінчення зазначеного терміну, то чому вона звільняється від сплати податкових зобов'язань перед державою, які вона мала на момент зникнення? Досить спірним є питання і щодо закінчення терміну позовної давності як причини вважати борг безнадійним. Значний період прострочення сплати податків до бюджету зовсім не означає, що боржник не має змоги розрахуватися з бюджетом. Можливо, протягом періоду позовної давності дії податкових органів не були достатньо ефективними, щоб привести до погашення податкового боргу, або їх пасивність була не випадковою. Можливо, платник робив усе можливе, щоб затримати сплату податків до закінчення терміну позовної давності й тим самим скласти із себе обов'язки перед державою. Отже, на нашу думку, встановлювати для платника межу в часовому просторі відносно його обов'язків зі сплати податків є недоцільним.

Підстави для визнання боргу безнадійним мають відповідати суті цього явища. У противному разі це може призвести до бюджетних утрат, яких можна було б уникнути. Отже, конче важливо правильно визначити критерії безнадійності стосовно податкового боргу, щоб чітко зрозуміти суть цього явища.

Відсутність будь-яких наукових досліджень із цього приводу знову змушує звернутися нас до словниково-довідкової літератури, зокрема до поняття безнадійного боргу (заборгованості), яке характеризує це явище взагалі, а не лише у податковій сфері. В оксфордському тлумачному словнику з питань фінансів безнадійний борг ("bad debt") трактується як борг, який ймовірно не буде повернутий боржником [7, с.32]. На нашу думку, у цьому визначенні простежується деяка невпевненість щодо абсолютної неможливості повернення боргу. Ми вважаємо, якщо є хоч найменший сумнів, то борг, можливо, можна й повернути і його не слід розглядати як безнадійний. Визначення безнадійної заборгованості у Податковому глосарії А.І.Крисоватого також формулюється через перелічування обставин, що унеможливають сплату зобов'язань боржника [4, с.10]. У цілому зазначені обставини не викликають заперечень, крім закінчення терміну позовної давності, що було аргументовано вище. Разом із тим це визначення є досить громіздким, оскільки кожна обставина розписана в ньому досить детально. У зв'язку із цим більш лаконічним є визначення безнадійного боргу, що міститься у Фінансовому словнику А.А.Благодатіна, Л.Ш.Лозовського, Б.А.Райзберга – це частина дебіторської заборгованості, отримання якої визнано неможливим, безнадійним унаслідок відмови суду, арбітражного суду в стягненні або внаслідок неплатоспроможності, банкрутства боржника [8, с.100]. Критерії безнадійності викладені в ньому узагальнено, чітко й не викликають сумнівів. Але вони потребують уточнення відносно податкового боргу. Так, якщо платник не згодний із нарахованою податковим органом сумою податкового зобов'язання і звертається до суду, то рішення, прийняте останнім на користь платника, означатиме, що дії податківців були неправомірними і нарахована ними, але не сплачена платником сума податкових зобов'язань не є податковим боргом. Якщо боржником є фізична особа, то неможливість погашення нею податкового боргу може бути зумовлена лише фізичною неспроможністю внесення до бюджету належних сум у зв'язку із смертю чи відсутністю. Дане визначення, з огляду на висвітлення суті цього явища, містить ще один важливий елемент, а саме: акцентується, що це частина

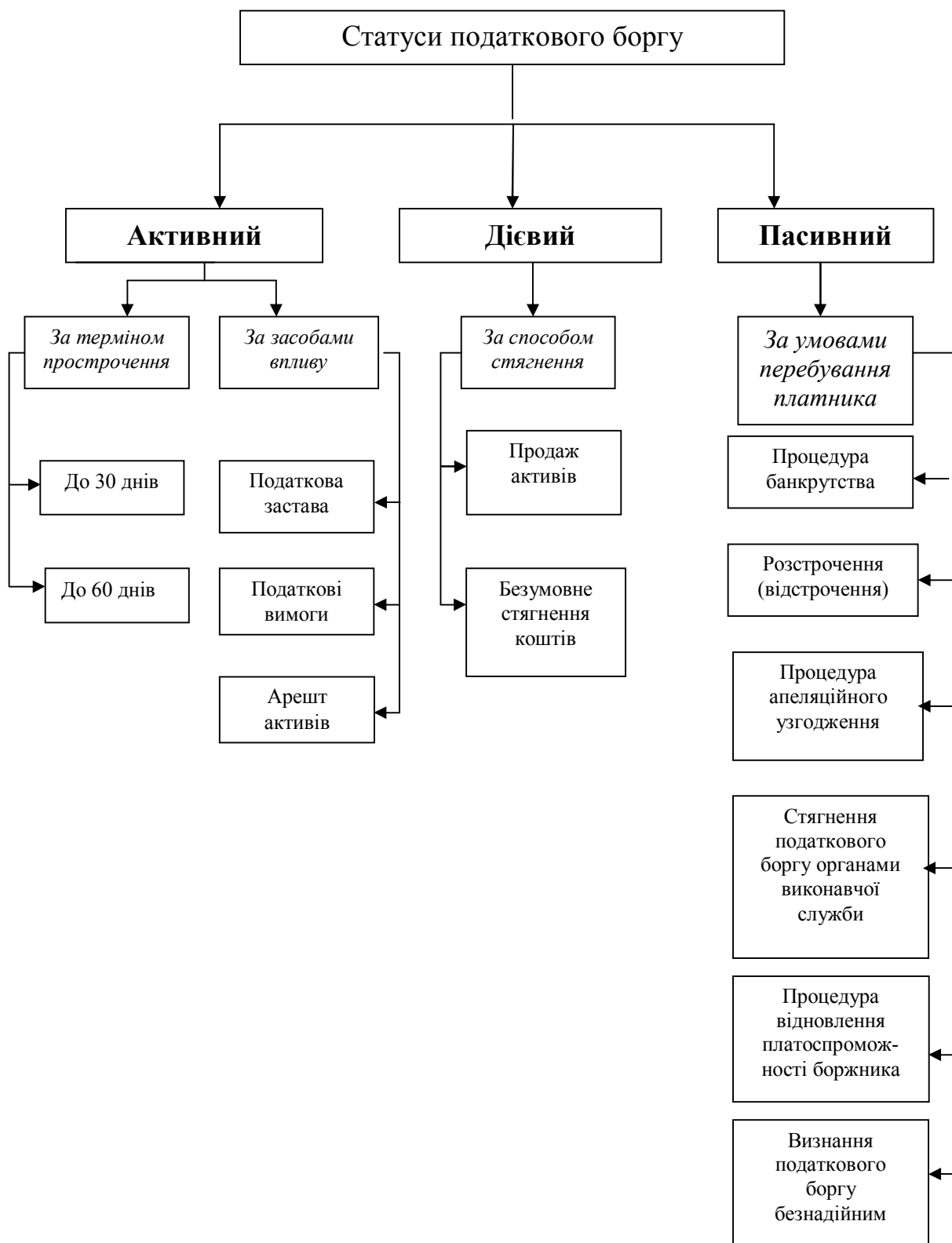

Рис. 2. Класифікація податкового боргу за характером дій податкових органів у процесі погашення податкової заборгованості.

заборгованості, отримання якої визнане неможливим. Це означає, що жодні заходи з боку податкових органів уже не приведуть до погашення податкового боргу та їх узагалі вже не

треба вживати. Викладене вище дає підстави стверджувати, що безнадійний податковий борг не можна вважати видом дієвого статусу.

Висновки. Виходячи з вищесказаного, ми пропонуємо внести зміни у класифікацію податкового боргу залежно від характеру взаємодії платника і податкових органів у процесі управління податковою заборгованістю (рис.2). На нашу думку, такі зміни приведуть до перерозподілу випадків податкового боргу в бік збільшення його видів у активному та дієвому статусах, які дозволяють податковим органам застосовувати заходи, спрямовані на зменшення податкової заборгованості.

Подальшої наукової розробки потребують питання теоретичних засад і механізмів застосування податкової застави, адміністративного арешту та продажу активів. Від результативності цих заходів залежить вирішення проблеми податкової заборгованості.

1. Методичний посібник з організації стягнення податкового боргу. – К.: 2002. – 256 с.
2. Долгий О.А., Новицький А.М., Антипов В.І., Долгий О.О. та ін. Мінімізація податкового боргу: економіко-правове забезпечення та організація: Навч. посібник / За заг. ред. В.І.Антипова та О.А.Долгого. – Вечірній Коростень, 2005. – 208 с.
3. Онищенко В. А. Податковий контроль (основи організації). – К.: Ред. журн. “Вісник податкової служби”, 2002. – 432 с.
4. Крисоватий А.І. Податковий глосарій: Слов. податк. термінів: Навч.-метод. вид. для студ., які навчаються за напрямком “Економіка і підприємництво”. – К.: Задруга, 2002. – 72 с.
5. Иванов Ю.Б., Карпова В.В., Карпов Л.Н. Налоговый менеджмент: Учебное пособие. – Харків: ИД “ИНЖЕК”, 2006. – 488 с.
6. Закон України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” від 21.12 2000 р. № 2181-III. /
7. Финансы: Оксфордский словарь: Англо-русский. – М.: Весь Мир, 1997. – 496 с.
8. Финансовый словарь / Благодатин А.А., Лозовский Л.Ш., Райзберг Б.А. – М.: Инфра – М., 2002. – VI. – 378 с.